

УДК 81'.255:81'36

Оксана КОНДРАТЬЄВА

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СВІТЛІ ПРОБЛЕМИ АДЕКВАТНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ ПРОЗИ, ОПУБЛІКОВАНИХ У ЖУРНАЛІ «СВІТ НАУКИ»)

У статті розкриваються головні причини й умови застосування трансформації згортання англійських речень, лексико-граматичних конструкцій з неособовими дієслівними формами та словосполучень в українські синтаксичні одиниці нижчого рівня мови на основі аналізу перекладів наукових текстів.

Ключові слова: згортання пропозицій, науковий текст, адекватність, переклад.

Одним із ключових аспектів сучасної теорії перекладу є дослідження проблеми перекладацької адекватності. Суть адекватності полягає в розгляді першотвору як системи, цілісності, а не як суми елементів або механічного з'єднання складників [4, с. 17]. Адекватний переклад повинен відтворювати смисл тексту оригіналу цільовою мовою за умови максимальної збереженості як змісту тексту, так і його конотативно-емоційних рис. Отже адекватність перекладу твору його оригіналові передбачає збереження цілісної еквівалентності вихідного тексту [5, с. 60]. Встановлення максимально можливої еквівалентності та адекватності між вихідним текстом та перекладним визначається як головна мета перекладу.

У межах цієї проблеми значного інтересу набувають питання про співвідношення змісту оригіналу та перекладу, а також мовних засобів, за допомогою яких цей зміст може бути виражений і, зокрема, про передачу синтаксичних значень, що містяться у тексті оригіналу. Таким чином, існує необхідність визначити шляхи подолання труднощів, які в процесі перекладу може викликати необхідність адекватної передачі граматичних і, зокрема, синтаксичних значень, які містяться у тексті оригіналу, що і зумовило *актуальність* заявленої теми.

Мета цієї розвідки полягає у висвітленні специфіки застосування перекладацької трансформації згортання англійських

речень, конструкцій з неособовими дієслівними формами та словосполучень в українські синтаксичні одиниці нижчого рівня мови. Усе це, своєю чергою, дозволить по-новому поглянути на особливості побудови синтаксичних одиниць носіями англійської й української мов, зокрема, та на особливості будови англійської і української мов, взагалі. Досягти цієї мети можна лише із залученням *матеріалу* високого ґатунку, яким є вибірка із текстів сучасного англомовного наукового стилю (1996-2003 років – тобто найновітніша фактологія) та їхніх українських перекладів, переважно з галузей економіки, фінансів, хімії, фізики, соціології, медицини тощо.

Об'єкт дослідження – перекладацька трансформація згортання англійських речень, лексико-граматичних конструкцій з неособовими дієслівними формами та словосполучень в українські синтаксичні одиниці нижчого рівня мови.

Предмет дослідження – основні причини, різновиди й умови застосування трансформації згортання в англо-українському напрямку перекладу.

Природа міжмовних трансформацій надзвичайно складна. Вона охоплює різні сторони семантики і мовних засобів виразу. Використання трансформацій викликано відмінностями у площині змісту і засобах вираження між вихідною мовою та мовою перекладу. Перекладацькі трансформації покликані нейтралізувати ці відмінності. Вивчення природи і сутності перекладацьких трансформацій є однією з найважливіших задач перекладознавства. Серед перекладознавчих праць, у яких ідеться про необхідність трансформування структури речення у процесі перекладу з метою досягнення його адекватності слід зазначити праці Л.С. Бархударова [2], В.І. Карабана [6], В.Н. Комісарова [7], М.К. Гарбовського [3], Л.А. Черняховської [11].

Трансформація згортання пропозицій, що досліджується в роботі, – це різновид перекладацької лексико-граматичної трансформації, внаслідок якої відбувається не тільки заміна однієї частини мови на іншу, а й перетворення структури речень, що стають більш номінальними. Трансформацію згортання лексико-граматичних конструкцій з неособовими дієслівними формами в російсько-англійському та російсько-німецькому перекладах побіжно згадують Я. І. Рецкер [8] і З. Е. Роганова [9].

Наш емпіричний матеріал свідчить про те, що найтипівішою зміною синтаксичної структури речення є згортання частини підрядного або сурядного речення в дієприслівниковий зворот або спрощену номінативну конструкцію, як-от: *It is yet another example of how scientists sometimes come closest to the truth when they are studying “illusions”* [15, p 39]. – *Це ще один приклад того, як науковці наближаються до істини, вивчаючи «ілюзії»* [21, с. 23]. *So a patient can be given gas with a higher partial pressure of oxygen than is found in room air; and the PFCs can absorb and transport more of it* [14, p. 45]. – *Отже, подаючи пацієнтові гази з вищим парціальним тиском, ніж у кімнатному повітрі, можна досягти того, що ПФК адсорбуватимуть і транспортуватимуть його більше* [20, с. 38]. *When a treat to physical or psychological well-being is detected, the hypothalamus amplifies production of corticotropin-releasing factor* [14, p. 47]. – *За виникнення загрози для фізичного чи психологічного здоров'я організму зростає утворення та виділення гіпоталамусом кортикотропінового релізінг-фактора* [20, с. 40].

За даними наших досліджень, застосування трансформації згортання частин речень та конструкцій з неособовими формами дієслова в скомпресовані мовні одиниці при перекладі з англійської мови українською є наслідком вимог норм аналітичної англійської мови щодо структурування синтаксису речення за допомогою складних лексико-граматичних конструкцій, які формуються навколо дієслівного центру, і, відповідно, відсутності такої норми в синтетичній українській мові. В українському тексті перекладу, де граматичне значення слова виявляється через флексії і де існує більша гнучкість синтаксичної структури, англійські чітко організовані синтаксичні конструкції розпадаються і спрощуються. В українській мові підрядні речення є досить поширеним явищем, однак при здійсненні міжмовної трансформації, як свідчать вищенаведені приклади, підрядні речення вживаються рідше. Замість них використовуються дієприслівникові звороти та спрощені номінативні фрази, тоді як в англійській мові вони є цілком доречними. Теоретичною підставою такого спостереження є, по-перше, твердження Е. Сепіра про те, що в аналітичних мовах основне навантаження припадає на речення, тоді як у синтетичних мовах – на слово [10, с. 211]. Іншим теоретичним аргументом є спостереження М.О. Аполлової про особливу організувальну роль

англійського дієслова-присудка в синтаксисі [1, с. 124]. Звідси можна зробити висновок, що в англійській мові підрядні речення використовуються не тільки з метою увиразнення певних відносин між діями, а й з метою структуризації мови. Останнє пояснює певну лексичну надлишковість англійської мови порівняно з українською, що виявляється при застосуванні міжмовних трансформацій, коли англійські дієслівні семантично розгорнуті синтаксеми не лише перетворюються на компактніші українські структури, а й вилучаються з тексту перекладу, що призводить до спрощення структури англійського речення, як-от:

Nevertheless, the Chinese finds imply that, at the least, the structures that gave rise to feathers probably appeared before birds did and almost certainly before birds began to fly [15, p. 45]. – У будь-якому разі китайські знахідки означають як мінімум те, що структури, які започаткували пір'я, ймовірно, виникли ще до птахів і, майже безсумнівно, – ще до їх польоту [21, с. 30].

У наданому прикладі англійське дієслово *to do*, крім ролі показника граматичної структурної закінченості речення, виявляє себе й на семантичному рівні, виконуючи функцію логічної зв'язки між словами та носія додаткової інформації. Такі структурно-семантичні зв'язки, які можна умовно назвати напівдесемантизованими елементами, під час перекладу українською мовою здебільшого вилучаються, що часто призводить до згортання підрядних речень в іменні конструкції.

Згортання частин речень під час перекладу може супроводжуватися об'єднанням речень. Типовою зміною під час об'єднання речень є згортання одного з них у дієприкметниковий зворот. Подібна трансформація має місце, наприклад, коли у першому реченні згадується будь-який об'єкт, а у другому – описуються його властивості, як-от: *In evaporative cooling, the most energetic atoms escape from this magnetic bowl. When they do, they carry away more than their share of the energy, leaving the remaining atoms colder* [12, p. 43]. – Під час «випаровування» найбільш рухливі атоми вилітають геть, забираючи при цьому певну енергію, більшу за середню атомарну енергію в системі, охолоджуючи тим самим систему [19, с. 25].

Ще одна група змін, що виражаються в заміні речень синтаксичними конструкціями нижчого рівня мови, пов'язана з

явищем імплікації. Англійське речення, яке виявилось неперекладеним у наступному прикладі, структурно оформлює та закінчує складносурядне речення. Не передана під час перекладу конструкція радше виконує роль інформативного доповнення до змісту речення, ніж роль носія якісно нової інформації, оскільки досліджуване нами англійське речення і його граматична перифраза із зазначеною вилученою структурою є майже повністю ідентичними за змістом, наприклад: *The current excitement over these condensates contrasts sharply with the reaction to Einstein's discovery in 1925 that they could exist* [12, p. 41]. – *Тенерішнє поживавлення уваги до явища БЕК дуже відрізняється від реакції на його теоретичне відкриття Ейнштейном у 1925 році* [19, с. 23].

Подібно до англійських підрядних речень в українські спрощені синтаксеми згортаються дієприкметникові, герундіальні, інфінітивні конструкції. Процес спрощення англійських складних синтаксичних конструкцій з неозначеними формами дієслова не може відбуватися часто, оскільки такі конструкції формуються навколо дієслова-присудка, як центрального елемента речення. У перекладі англійські конструкції з неособовими формами дієслова найчастіше підлягають спрощенню тоді, коли деякі з їх елементів виявляють надлишковість з точки зору граматичних і стилістичних норм української мови [6, с. 149].

Так, у нижченаведеному прикладі англійську каузативну конструкцію можна було б перекласти буквально (в українському синтаксисі також існує структура *щоб бути*), однак з погляду на те, що абстрактні віддієслівні іменники, які позбавляють виклад зайвої експресивності та забезпечують його повнотою вираження думки, є більш характерними для стилю української наукової літератури, перекладач удався до заміни іменниковими фразами, наприклад: *New growth of the body's smallest vessels enables cancers to enlarge and spread and contributes to the blindness that can accompany diabetes* [13, p. 28]. – *Розростання найдрібніших судин сприяє збільшенню та поширенню злоякісних пухлин, і є одним із факторів розвитку сліпоти при цукровому діабеті* [18, с. 54].

Подібно до англійських інфінітивних конструкцій в українському перекладі спрощуються англійські дієприкметникові конструкції. У значній кількості випадків англійський дієприкметник I і дієприкметник II у функції означення

перекладається не лише українськими дієприкметниками, а й повними номінативними групами, наприклад: *Aside from PSA, other molecules released into the circulation may undergo changes in structure or amount when cancer arises* [13, p. 29]. – Крім PSA, й інші молекули в кровообігу можуть набувати якісних і кількісних змін при наявності раку простати [18, с. 54].

У наведеному реченні англійський дієприкметник II у функції означення, який в українському перекладі вилучений, є семантично надлишковим. Такі дієприкметники використовуються як зв'язки, які на рівні з особовими формами дієслова забезпечують структурну і логічну закінченість англійської синтаксичної конструкції. Ця невідповідність у принципах побудови синтаксичної конструкції двох мов змушує перекладача з англійської мови на українську вилучати під час перекладу синтаксичні конструкції з неозначеними формами дієслова, що є причиною заміни їх синтаксичними одиницями нижчого рівня мови.

Невідповідність між англійськими та українськими дієприкметниками й утвореними ними конструкціями наочно показано в наступних прикладах, де англійські дієприкметник I і дієприкметник II входять до складу абсолютних дієприкметникових конструкцій, які не мають відповідників в українській мові, через що, залежно від контексту, під час перекладу піддаються різним трансформаціям. Як бачимо, під час перекладу відбувається спрощення синтаксичної структури речення за рахунок вилучення дієприкметникової форми дієслова *to be*, а також заміна дієприкметника II прийменниково-іменниковою фразою, як-от: *The time required to produce an NMR image is showed, it being on the order of minutes* [17, p. 75]. – Створення ЯМР-зображення потребує значного часу – до декількох хвилин [23, с. 50]. *With classical republicanism so understood, justice and fairness as a form of political liberalism has no fundamental opposition* [16, p. 205]. – За такого розуміння класичного республіканізму справедливість як чесність у якості політичного лібералізму не має фундаментальної опозиції [22, с. 202].

При відтворенні українською мовою англійських текстів спостерігається спрощення герундіальних форм, наприклад: *By*

using a global name space in shared-memory computing structure, every processor can “see” all of the memory [17, p. 75]. – Кожен процесор може “бачити” всю пам’ять завдяки використанню глобального простору імен в обчислювальній структурі зі спільною пам’яттю [23, с. 50].

У цьому прикладі заміна англійської герундіальної конструкції віддієслівним іменником базується на граматичних невідповідностях між англійською та українською мовами, зокрема на факті відсутності в системі української мови такої неособової форми дієслова, як герундій.

Вилучення герундіальної форми у наступному прикладі свідчить про те, що вона використовується у функції напівдесемантизованого дієслівного елемента, який не додає інформації, а лише структурно організує речення. Це підтверджується тим, що при вилученні цього дієслова зміст перекладного речення залишається, у порівнянні з оригінальним, незмінним, пор.: *My knowledge of gravity gradiometry initially came only from reading the historical overview chapters in textbooks – My knowledge of gravity gradiometry initially came only from <...> the historical overview chapters in textbooks.*

As with many geophysicists working today, my knowledge of gravity gradiometry initially came only from reading the historical overview chapters in textbooks [12, p. 41]. – Як і у більшості сучасних геофізиків моє знання гравітаційної градієнтометрії початково обмежувалось історичними оглядовими главами у підручниках [19, с. 23].

Заміна словосполучення словом зумовлена, як правило, імплікацією. Проявами імплікації у перекладі можуть бути заміна двокомпонентної атрибутивної групи складним іменником, заміна ускладненого означального компонента складним прикметником та інші спрощення, наприклад: *Vacuum fluorescent displays are often seen as clock readouts, especially in automobiles, on kitchen appliances and on many videocassette recorders [17, p. 77]. – Вакуумні флуоресцентні дисплеї часто зустрічаються у вигляді індикаторів годинникового типу, особливо в автомобілях, кухонних пристроях і в багатьох відеомагнітофонах [23, с. 51]. Now that blue light-emitting diodes are available, as a result of a long and expensive struggle [17, p. 76]. – На сьогодні в результаті довгих і коштовних*

досліджень розроблено блакитні світлодіоди, що дає можливість збудувати повноколірні дисплеї [23, с. 50]. Typically, an OLED consists of three layers of organic semiconductor material – the electron-transport, light-emitting and hole-transport layers [17, p. 74]. – Звичайно ОСЕП складається з трьох шарів органічного напівпровідникового матеріалу – електропровідного, світлоемітуючого і діркопровідного[23, с. 48].

Отже, проведений аналіз прикладів свідчить, що згортання англійських речень, лексико-граматичних конструкцій з неособовими дієслівними формами та словосполучень в українській синтаксичні одиниці нижчого рівня мови зумовлено, перш за все, відмінністю між синтетичною будовою української мови та аналітичною будовою англійської мови. В англо-українському напрямку перекладу головною умовою застосування цієї трансформації є наявність в англійських текстах оригіналу дієслівних структур та елементів, що беруть участь у структуруванні нефлексивного англійського синтаксису, а саме: синтаксичних структур з десемантизованими дієсловами-зв'язками, дієслівних підрядних речень, конструкцій, ускладнених зворотами з неособовими формами дієслова. Буквальне відтворення в українському перекладі англійських вищеназваних структур та елементів перевантажує синтаксис українського речення, головною рисою якого є гнучкість та зосередження не на утворенні усталених аналітичних конструкцій, а на окремому слові та різновидах його форм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аполлова М. А. Specific English : Грамматические трудности перевода / М. А. Аполлова. – М. : Международные отношения, 1977. – 136 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода /Л. С Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 235 с.
3. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
4. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія / Р.П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при ЛДУ «Вища школа», 1983. – 176 с.

5. Засекін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / С.В. Засекін. – Луцьк : ВІЕМ, 2006. – 144 с.

6. Карабан В.І. Попередження інтерференції мови оригіналу в перекладі (вибрані граматичні та лексичні проблеми перекладу з української мови на англійську) : Навчальний посібник / [В.І. Карабан, О.В. Борисова, Б.М. Колодій, К.А. Кузьміна] ; за ред. проф. В.І. Карабана. – Вінниця : Нова книга, 2003. – 205 с.

7. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода : Учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с.

8. Рецкер Я.И. Курс перевода с английского языка на русский для 3, 4, 5 курсов переводческого факультета. Ч.1 / Я.И. Рецкер. – М. : МГПИИЯ им. М. Тореца, 1973. – 182 с.

9. Роганова З. Е. Перевод с русского на немецкий / З. Е. Роганова. – М. : Высшая школа, 1971. – 203 с.

10. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / А. Е. Кибрик ; [пер. с англ. под ред. В. Д. Мазо]. – М. : Издательская группа «Прогресс» : Универс, 1993. – 655 с.

11. Черняховская Л. А. Перевод и смысловая структура / Л. А. Черняховская. – М. : Международные отношения, 1976. – 262 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. Cornell E. A. The Bose-Einstein condensate / E. A. Cornell // *Scientific American*. – March, 1998. – P. 40–45.

13. Jain R. K. Vessels of Death or Life / R. K. Jain, P. F. Carmeliet // *Scientific American*. – December, 2001. – P. 28–33.

14. Nemeroff Ch. B. The Neurobiology of Depression / Ch. B. Nemeroff // *Scientific American*. – June, 1998. – P. 42–49.

15. Padian K. The Origin of Birds and Their Flight / K. Padian, L. Chiappe // *Scientific American*. – February, 1998. – P. 38–47.

16. Rawls J. Political Liberalism / J. Rawls. – Columbia University Press, 1993. – 381 p.

17. Sobel A. Television's Bright New Technology / A. Sobel // *Scientific American*. – May, 1998. – P. 70–77.

18. Джейн Р. Життєдайні смертоносні судини / Р. Джейн, П. Кармеліт; [пер. з англ.] // *Світ науки*. – 2002. – № 2–3 (13–14) – С. 53–59.

19. Корнелл Е. Е. Конденсат Бозе-Ейнштейна / Е. Е. Корнелл; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1998. – № 3. – С. 22–27.
20. Немерофф Ш. Б. Нейробиологія депресії / Ш. Б. Немерофф; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1999. – № 2 (5). – С. 34–42.
21. Педіан К. Як виникли і почали літати птахи / К. Педіан, Л. Чіаппе; [пер. з англ.] // Світ науки. – Червень, 1998. – С. 22–31.
22. Ролз Дж. Політичний лібералізм / Дж. Ролз; [пер. з англ.]. – К. : Основи, 2000. – 382 с.
23. Собель А. Нова технологія телебачення / А. Собель; [пер. з англ.] // Світ науки. – 1999. – № 1(4). – С. 44–51.

О. КОНДРАТЬЕВА

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ В СВЕТЕ ПРОБЛЕМЫ АДЕКВАТНОСТИ (НА МАТЕРИАЛЕ УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДОВ АНГЛГОЯЗЫЧНОЙ НАУЧНОЙ ПРОЗЫ, ОПУБЛИКОВАННЫХ В ЖУРНАЛЕ «МИР НАУКИ»)

В статье раскрываются главные причины и условия использования трансформации свертывания английских сложных предложений, конструкций с неличными формами глагола и словосочетаний в украинские синтаксические единицы низшего языкового уровня на основе анализа переводов научных текстов.

Ключевые слова: свертывание пропозиций, научный текст, адекватность, перевод.

O. KONDRATYIEVA

TRANSLATION TRANSFORMATIONS IN THE SCOPE OF THE ADEQUACY PROBLEM (BASED ON THE UKRAINIAN TRANSLATION OF ENGLISH LANGUAGE SCIENTIFIC PROSE PUBLISHED IN SCIENTIFIC AMERICAN MAGAZINE)

The article focuses on the main linguistic reasons and conditions for the use of translation transformation that includes reduction of English complex and compound sentences, constructions with non-finite forms and word combinations to Ukrainian syntactic units of the lower language level based upon the analysis of translation of scientific prose.

Key words: reduction of the propositions, scientific text, adequacy, translation.